

ISMERETLEN LATIN KÖSZÖNTŐVERS A BÍBOROSSÁ KINEVEZETT PÁZMÁNY PÉTERRŐL

A Római Magyar Akadémia és a Maceratai Tudományegyetem (Università degli Studi di Macerata) 1996. október 24–26. között nemzetközi tudományos tanácskozást szervezett a barokk kori jezsuita tudományosság eredményeiről, itáliai, magyarországi és misszionáriusi lehetőségeiről.¹ A maceratai tartózkodás alkalmat nyújtott arra, hogy a városi könyvtár gazdag kéziratgyűjteményében kísérletet lehessen tenni hungarikaanyag felderítésére. A rövidre szabott kutatási idő is elegendő volt arra, hogy előkerüljön egy eddig ismeretlen latin nyelvű költemény, amely a Collegium Romanumban keletkezett s a bíborossá kinevezett Pázmány Pétert köszönti. A költemény nem csupán a Pázmány-biográfia ismert adatait adja elő, hanem arról is képet ad, milyennek látták a magyar főpap alakját Rómában, s hogyan interpretálták a katolicizmus érdekében kifejtett tevékenységét a pápaság székhelyén.

De vajon hogyan lehetséges, hogy a Rómától mintegy 250 kilométerre lévő hegyi kisváros könyvtárának kéziratái között éppen egy Pázmányról szóló költemény is akad?

Mindenekelőtt arra kell utalnunk, hogy a Biblioteca Comunale „Mozzi-Borgetti” kézirtárának katalógusa a 244-es sorszámmon olyan kolligátumot tart számon, amelynek szövegei a Jézus Társaság római központi tanintézetében keletkeztek, s többnyire valamilyen ünnepélyes alkalomra íródtak.² Az egyes írások különböző nagyságú lapokra készültek, nyilván utólag kötötték egybe a leveleket. A különböző kezek által írt szövegek keletkezési idejeként az 1626–1629 közötti időszak van megjelölve. Az egyes írások szerzőinek nevei többnyire hiányoznak, a feltüntetettek szinte kivétel nélkül olasz jezsuiták (Pierfrancesco Alinobio, Francesco Brivio, Ippolito Sanvinello, Cesare Notari stb.). A verses és prózai szövegek témái: XIII. Gergely pápa és a Collegium Romanum alapítása, különböző szentek (Loyola Ignác, Lodovico Gonzaga) és pápák (VIII. Orbán, V. Pál) méltatása és ünneplése, egyes jezsuita előljárók (pl. Muzio Vitelleschi) és bíborosok dicsőítése, de akad főúri házasságkötésre készült vers is (*Il matrimonio di Giovanni Battista Gerboni*). Ezek között található meg – némi keresés után, mert lapszámozása a kolligátumnak nincs – a magyar bíborosról szóló költemény, melynek szerzője nincs feltüntetve. A keletkezés kérdésében a *terminus post quem* 1629. november 19-e, mivel VIII. Orbán pápa ezen a napon bocsátotta ki okiratát, amellyel a magyar főpapot – II. Ferdinánd javaslatára – koronabíbornokká nevezte ki.³

¹ *Una pastorale della comunicazione: Italia, Ungheria e Cina. L'azione dei gesuiti dalla fondazione allo scioglimento dell'ordine.* A konferencia anyaga s. a.

² *Inventari dei manoscritti delle Biblioteche d'Italia*, vol. C, Macerata, Biblioteca comunale „Mozzi-Borgetti”, Firenze, Olschki, 1981, I–III, Tomo I, nr. 244: *Miscellanea varia* (Raccolta di poesie e prose latine, composte nel Collegio Romano della Compagnia di Gesù).

³ FRAKNÓI Vilmos, *Pázmány Péter és kora*, II, Pest, 1869, 327–329.

Mint ismeretes, Pázmány november 30-án, Pozsonyból Bécsbe tartó útján értesült az örömhírről, s másnap már Bécsből küldte köszönőlevelét a pápának.⁴ Egész decemberben, de még januárban is érkeztek a köszöntő és gratuláló levelek, amelyekre a bíboros-érek minden esetben válaszolt. Francesco Barberini kardinálisnak három ilyen tárgyú levelet is küldött, az ő támogatásának különösen sokat köszönhetett a méltóság elnyerése terén.⁵ 1630. január 13-án érkezett meg hozzá Pozsonyba Moltmann pápai kamarás, hogy a bíborosi birétumot neki átadja s az esküformulát vele aláírassa.⁶ Noha ez utóbbinak néhány passzusát Pázmány nem volt hajlandó aláírni (pl. a gyakori római tartózkodásról szólót), a nehézségek végül megoldódtak, s ettől kezdve viselhette bíboroki jelvényeit, így többek között azt a címet is, amely művei össziadásának köteteit díszíti.

A költeményben emlegetett bíborosi címer lényegében a három struccotlat tartalmazó családi címerből alakult ki. A hagyomány szerint 1319-ben Pázmány István lovagi tornán vett részt Károly Róbert király ellenében, s a király a viadalban három fogát kiütötte ellenfelének (a történet költői feldolgozása Arany János *Pázmán lovag* c. verse). Kárpótlásul kapta ekkor a család a Pósa nevű falut s az ezüst-vörös-kék struccotlas címet.⁷ Erre került most rá a bíborosi kalap, valamint a pásztorbot és kettőskereszt mint főpásztori jelvények. Tituláris templomként (mivel a Santo Stefano Rotondo foglalt volt) az újdonsült magyar kardinális a Tevere partján álló Szent Jeromos templomot (*Chiesa di San Girolamo dei Schiavoni*) kapta meg, így lett ő „titulo Sancti Hieronymi Illyricorum Presbyter Cardinalis”, s e minőségében restauráltatta annak épületét az 1630-as évek elején.⁸ Pázmány emlékét e templomban ma is emléktábla őrzi.

A bíborosi kinevezést még az 1630-as évben is több rendezvény ünnepelte. A pozsonyi jezsuita gimnázium diákjai például színjátékkal köszöntötték az új kardinális.⁹ A Maceratában előkerült szöveg azonban ennél valamivel később keletkezhetett. Utalás történik ugyanis a háborúskodó svédekre, ez pedig leghamarabb csak 1630 júliusa után lehetett aktuális, mivel Gusztáv Adolf e hó elején szállt partra Usedomnál 13 ezer katonájával, hogy belépjen a harmincéves háborúba a protestáns oldalon.¹⁰ Ebből az következik, hogy a költemény feltehetően nem is közvetlenül a bíborosi kinevezést követően íródott, hanem Pázmány római látogatása alkalmára készült. A bíboros-érek II. Ferdinánd követeként 1632. február 14-én indult VIII. Orbán pápához, hogy a törökellenes háborúhoz az egyházfő erkölcsi és anyagi támogatását elnyerje. Március 28-án fényes ünnepségen fogadták Rómában, április elsején pedig díszhintón, pompás kísérettel vonult végig a Porta del Popolótól a Vatikánig, ahol díszlövészek közepette átnyújtották számára a bíborosi kalapot, majd pedig részt vett a vatikáni államtitkár díszbebédjén. Elégge

⁴ PÁZMÁNY Péter *Összegyűjtött levelei*, kiad. HANUY Ferenc, II, Bp., 1911, 75 (a továbbiakban: PÖL).

⁵ PÖL II, 86, 90, 93.

⁶ *Uo.*, 80.

⁷ BUNYITAY Vincze, *A váradi püspökség története*, III, Nagyvárad, 1884, 378; KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, VIII, Bp., 1914, 222; *Wappenbuch des Adels von Ungarn*, nach Originalquellen bearbeitet von Géza CSERGHEŐ de N.-Tacsikánd, Heft 15–21, Nürnberg, 1889–1890, 487–488, Tafel 356.

⁸ FRAKNÓI, i. m., III, 42; Florio BĀNFI, *Ricordi ungheresi in Italia = Studi e documenti italo-ungheresi*, vol. IV, Roma, 1942, 240.

⁹ STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, I, Bp., 1984, 368.

¹⁰ Johann FRANZL, *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*, Graz–Wien–Köln, 1978, 309.

kézenfekvőnek látjuk a feltételezést, hogy a költemény ekkorra készült, mivel bíborosként Pázmány ekkor jelent meg első ízben Rómában.¹¹ Ekkor két ízben is felhívta a pápa figyelmét Gusztáv Adolf támadásainak veszélyességére, ezzel is nyomatékot kívánt adni kérésének, melynek értelmében a római egyház fejének erőteljesebben kellene támogatnia a katolikus vallás ügyéért háborúskodó Ferdinándot a svéd–francia szövetséggel szemben.¹²

A magas egyházi méltóság elnyerését ünneplő barokk reprezentáció jellegzetes megnyilvánulásai közé tartozik a most előkerült latin versszöveg, amely Pázmány személyében az „ecclesia militans” bajnokát, a Luther- és Béza-féle „eretnökséggel” szembenálló hitvédőt méltatja elsősorban, de kitér ékesszólására, bölcsességére, majd diplomáciai tevékenységét említi, többször utal a Bethlen-féle hadjáratok utáni béketárgyalásokon játszott közvetítő szerepére. Valószínű, hogy a szövegben az 1625. november 26-án Sopronban magyar királlyá koronázott Ferdinánd főhercegről van szó, mint jövődöbéli tényleges uralkodóról. A 17 évesen királlyá választott III. Ferdinánd megkoronázása egy nagyszabású politikai akció részét jelentette, őt ugyanis nem kötötték többé apja megállapodásai a törökökkel, s így megindulhatott az európai keresztény hatalmak törökellenes szövetségbe szervezésére irányuló terv kimunkálása, amelyben Pázmány vezető szerepet játszott.¹³

A költemény arról tanúskodik, hogy Rómában nagy elismeréssel övezték a „harcias pannonok” (*feroces Pannonnes*) apostolát, aki a „vad tájék” népét megszelídítette, jó erkölcsökre oktatta, szembeszállt a herezissel, s a török félhold árnyékában is a katolicizmus ügyéért küzdött és küzd. A Közép-Európában újra-erősödő katolicizmus főpap-eszménye rajzolódik ki így a versből, amelynek szerzője Rómában lakó jezsuita lehetett, olyan személy azonban, aki – szövegének dúsan burjánzó retorikai közhelyei ellenére is – meglehetősen tájékozott volt Pázmány tevékenységét illetően. Az egész kötet az 1630-as évek során kerülhetett Rómából Maceratába, minden valószínűség szerint az ottani kollégiumba áthelyezett jezsuiták egyike vitte magával a számára értékes – római emlékeket felidéző – szövegeket. A kötés 17. századi, arra vonatkozóan viszont nincs adatunk, hogy még Rómában avagy már Maceratában készült-e.

A latin szöveg jól gördülő nyolcadfeles trocheusokban íródott, poétikai szempontól a kor átlagszínvonalán mozog. Az eredeti kéziraton egy másik kéz néhány utólagos javítást tett, ezeket jegyzetben jelezzük.¹⁴

Előbb a vers latin szövegét, majd magyar fordítási kísérletét adjuk közre, utóbit János István munkájaként. Mint köztudott, az ilyen jellegű fordítás inkább csak az eredeti szöveg szellemi közegének érzékeltetésére vállalkozhat, mintsem annak szó szerinti visszaadására. Itt mondunk köszönetet Németh Béla kollégánknak, aki értékes tanácsokkal segítette a szöveg értelmezését és fordítását.

¹¹ FRAKNÓI Vilmos, *Pázmány Péter*, Bp., 1886, 243 skk.

¹² Uő., *Pázmány Péter és kora*, i. m., III, 14, 39.

¹³ R. VÁRKONYI Ágnes, *Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában* = R. V. Á., *Europica varietas – Hungarica varietas*, Bp., 1994, 54–55.

¹⁴ A címben áthúzza: *Eminentiss. Cardinali*; 21. sorban áthúzza: *in*, helyette: *non*; a 26. sorban egy olvashatatlan szó és *ille* áthúzza, helyettük: *Illi, Marti*; a 34. sorban négy szó áthúzza, s új szórenddel a közölt sor; a 63. sorban áthúzza *impeditus*, helyette *compeditus*; a 72. sor áthúzza, mellette olvashatatlan apróbetűs szavak, közlésünk itt az áthúzott eredetit zárójelben adja.

De Petro Pasmanio Cardinali Archiepiscopo Strigoniensi: cuius stemmati
tres pluma insunt

1. Sume pennas, candicantis Cinge plumas alitis:
Ceu Pasmanii colorant stemma candens Hungaris,
Et superbius nitores ebibunt argenteos.
Tende nisus, perge cursus usque ad Istri vortices,
5. Qua feracibus feroces Regna in arvis Pannonas,
Gentibusque fortiores Iura ponunt bellicis.
Hic per arces imperantes ora cernes Principis,
Quem thiaras inter omnes Prima vestit infula,
Regiumque Vaticane lumen ornat purpurae.
10. Qualis ore, qualis ostro, crine qualis emicat?
Crine candor, ore claro se rubores explicant.
Sic nivalibus roseta se ligustris implicant.
Inter albas margaritas sic Pyropi fulgurant.
Longus ordo per vetustas Defluens imagines
15. Praesulumque Principumque Prisca signat nomina.
Pluma triplex concolori quae recumbis vertice,
Tu calentes bellicosae Gentis ignes ventilas,
Tu flagrantem martialis spargis unda sanguinis.
Tu coronas, tu triumphos Praeliantis provocas.
20. Sed paterni bella Coeli Mitiore dextera
Petrus audet, audet hostem non cruentus figere.
Scylla contra se biformis, se chimera promovet,
Et volubilem dracones se rotant in aspidem,
Mille gorgones trilingues, Mille monstra sibilant,
25. Quae Megaera per Lutheros, Perque Bezas parturit!
Illi pugnax eloquenti Marti contra fulminat,
Seu disertus intonato Tela vibrat pulpito:
Sive doctus erudito Condit in volumine.
Non trisulco tantus horror Illigatur fulmini:
30. Non tumultus, non ruinas Tot per orbem dividit:
Quot trementes impiorum Ille caetus dissipat:
Quot tremenda dissipatus hostis horret vulnera.
Turba contumax voraci Devovenda Tartaro,
Officina noxiando temulenta pestium,
35. Atra cives quid venenas, quid flagellas anguibus?
Et timentes, et tumentes fallis uda toxicis,
Pone corda virulentis saeviora viperis:
Lenis aurae, mollis aurae Duc benignos halitus:
Quos piandae puriores Petrus afflat spiritus.
40. Tuque supplicum vocanti Dexteram da principi,
Fer salutem de supremis quam ministrat orbibus:
Tu quod Urbes, tu quod orbis, confitere, personat:
Aequa melli vena linguae Manat illi dulcius,
Fluminumque lacteorum ore fontes defluunt,
45. Unde mutis mota linguis Cuncta inundant pectora,
Non senatus, non frementis Ira vulgi perstrepat:

- Duciturque cogiturque, quo vocarit arbiter.
 Vosque fertiles in oras hic amastis Pannonēs,
 Quem supremis purus Ister consecraret fascibus:
50. Lux serenae faustitatis efferebat lumina,
 Cum thiarae prima sacrae Vela praesul extulit.
 Sic Olympo candidatus cum resurgit Lucifer,
 It sequuta machinatrix lux diei candidae.
 Non propinquus Othomani Terror ardet sideris.
55. Non dolosus arma Dacus Marte cudit perfido.
 Tu sequester Austrianae Pacis urges foedera,
 Tu quietis gaudiorum sarta nectis urbibus:
 Non acervus incubantem clausus auri pellicit,
 Non reposta fluctuantem Gaza curis percutit.
60. Sed potentis census urbis Indigentes sustinet.
 Qua Loiole fulminatrix flamma donis pascitur,
 Ignibusque suscitato dantur aedes agmini:
 Educatæ qua Iuventae Alta surgunt limina.
 Ergo fama purpurantis eloquuta Principis
65. Perque pontum, perque terras, Perque Coelum nomina.
 Iunge pennas, finge voces, Adde laudes laudibus.
 Nonne sentis, quanta in orbem ille versat pondera?
 Caesar aureis trionum compeditus laureis
 Si regenda molliore frena iussu temperat,
70. Maior ille sol coruscat Consulantis Curiae.
 Si procella de Suecis stridet orta fluctibus.
 (Dura bella nunciabit Missus ille Caesari,)
 Ferdinandus auspicata si corona cingitur,
 Perque Pannonēs ituro lura curru dividit,
75. Ille crines implicato Vestit auro Regios
 Ille templis sacra, sacris ille honores aggerat.
 Pacis artifex, salutis tu Columna firmior:
 Clarus ostro, carus astris, Gratorque numini,
 (Si perennat insepultae Iuncta virtus gloriae)
80. Innocenti serus aevo Profer annos imperi.
 At beati cura coeli si recursat pectori,
 Laude vivax obligatis Non recedes cordibus.

Pázmány Péter esztergomi bíborosérsekről, kinek címerét három toll ékesíti

1. Fogj pennákat, végy magadhoz fényes szárnyas tollakat,
 Hisz a magyar Pázmányoknak ékes velük címere,
 Büszkén isszák ők magukba az ezüstnek színeit.
 Rajta gyorsan, vedd futásod örvénylő Ister felé,
5. Merre termékeny mezőin vad Pannónok népe él,
 Harcos nemzeteknél bátrabb, országára nyert jogán.
 Itt királyi várak mentén érsek arcát láthatod,
 Kit a többi tíárák közt illet meg érsekkalap,
 S Vatikán királyi fénye ékesíti bíborát.

10. Mily tekintet és milyen haj és mily bíbor tündököl?
Fürtje hőszin, fényes arcán bíborpír sugára ül,
Így fonódik rózsakertbe hőszinű fagyalbokor,
Így ragyog fehér igazgyöngy közt az égő bronzarany.
Hosszú sorban őseidnek képe ím most feldereng,
15. Főpapoknak, érsekeknek dicső régi szép neve.
Hármas toll, mely egyszínű pajzs címerében szétterülsz,
Felszítod te háborús nép harci lángjának tüzét,
És te tüzeld forró vérrel a felzúdult nemzetet.
Győztest ím megdicsőítesz, triumphust te osztogatsz.
20. Ám az ég urának jobbja áldását ha hinti rá,
Péter bátran diádalt vesz ellenségén vértelen.
Scylla támad két alakban és Chiméra ront reá,
És a sárkányok forognak, szárnyas rémek gyors hada,
Háromnyelvű Gorgók raja, szörnyek ezre rásziszeg,
25. Lutherek meg Bézák által szülte őket Megaera!
Mars hatalmas fegyverével ő villámlik ellenük,
Olykor szószékről dörögve, prédikálva szór nyilat,
Vagy tudósan bölcsességét könyvbe írja ékesen.
Háromágú villámlástól nem kél oly nagy rettenet,
30. Annyi romlást, pusztulást ez nem bocsájthat szerteszt,
Mint miként Pázmány az istenátka népet szertveri,
Mint amennyi sebtől jajgat minden ellensége már.
Felfuvalkodott tömeg vad Tartarosba elmerül,
Ártó pestis tűzfészkeknek ekképp kell pusztulnia.
35. Mért a méreg és a kígyók kínozzák meg testedet?
Nyomorultul méreg által meg miért csalatkozol?
Bűzös és kegyetlenül dühöngő hullók helyett
Lágy szellőnek, halk szellőnek vedd kegyes fuvallatát,
Melynek Péter küldi kegyel tisztító lehelletét.
40. Áhitattal hallgassad hát érsekünk intelmeit,
Nyerj üdvöt az égiektől, ő adja ezt meg neked.
Valljad azt, mit földkerekség városokban szertezeneg:
Méznel edesebben árad nyelvéről a szentbeszéd,
És ajkáról felfakadnak tejfolyók forrásai,
45. Melytől minden szívet áthat szótlán, néma áhitat,
Sem a gyűlés, sem a zúgó nép haragja nem zajong:
Így vezetve és terelve pásztorának szót fogad.
Termékeny Pannon-vidék is megszerette régen őt,
Kit a tiszta Ister legfőbb méltóságra most emelt.
50. Nyájas Faustitas derűje, fénye szerte áradott,
Érsekünk midőn főveggel és szalaggal láttatott.
Így jelenhet Fényhozó meg Olympusnak csúcsain,
Tündökölve pillant rád le még a napnak fénye is.
Ottomán csillag se jósol most közelben harcokat,
55. Nem ránt kardot hitszegő mód dák sem vad csatára most,
Osztrákok békéjének s frigyének szervezője vagy,
Béke s vígság mirtuszágát városok köré fonod.

- Rejtett kincseknek a vágya nem zavarja nyugtodat,
Nem kavar fel téged még a perzsa titkos kincse sem.
60. Ám a város koldus népét gazdagságod tartja el,
Merre Szent Ignácnak mécse jóvoltodból lánggal ég,
És hol szentélyt tűz emészt meg s felkorbácsolt indulat,
Házak, tornyok építtetnek s ifjaknak adsz iskolát.
Ím a hír már elbeszélte kardinális tetteit,
65. Égen, földön, tengervízen terjed messi hírneve.
Fogd a tollat, szót keress hát és halmozz dicséretet,
Nem látod, hogy mily hatalmas terheket hord vállain?
Észak csillagán babért nyerő császár is hogyha majd
Kormány gyeplőjét paranccsal lágyabb útra engedi,
70. Tündökölve majd e nagy nap átragyogja kúriánk.
Ám a svéd tenger felől ha vad vihar hulláma kél,
(Császáranak ő jelenti zord harcoknak kezdetét),
Ferdinánd királyi ékét ég kegyéből elnyeri,
Eljövendő években majd Pannonokra szab jogot,
75. És az érsek majd aranyba von királyi fűrtöket,
Templomoknak, szentségeknek megnövelve kultuszát.
Béke megkötője vagy te, üdvösségnek oszlopa,
Bíbor ékesít, az ég s a csillagok kegyeltje vagy.
(Hogyha élve fennmaradhat dicséretbe font erény,)
80. Nyújtsd hosszúra életednek eljövendő éveit.
Ám a boldog ég kegyelme hogyha téged üdvözít,
Hú szivünkben mindörökké fennmarad dicséreted.